

**শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলৰ বিষয়বস্তুৰ ক্ষেত্ৰত থকা জ্ঞান আৰু
চিন্তাধাৰাই তেওঁলোকক শিক্ষণ কাৰ্যত আগবাঢ়ি যোৱাত সহায় কৰে।**
(Leading Teacher's Content Knowledge and Thinking while in Teaching)

ডঃবীণিতা বৈশ্য
অৱসৰী অধ্যক্ষা, জিলা শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণ প্ৰতিষ্ঠান

প্ৰস্তাৱনা (Preamble)

শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলৰ তেওঁলোকৰ বিষয়বস্তুৰ সন্দৰ্ভত থকা জ্ঞান আৰু চিন্তাধাৰাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কিদৰে বিভিন্ন শিক্ষণ শৈলী ব্যৱহাৰ কৰি শিকনৰ দিশত আগবাঢ়াই লৈ যাব পাৰি তাৰ বাবে সক্ষম কৰি তোলে। আকৌ শিকাৰ লগা বিষয়বস্তুটো কিদৰে বাস্তৱ জীৱনৰ আন ধাৰণা আৰু আদৰ্শৰ লগত জড়িত হৈ থাকে তাক উদাহৰণৰ সৈতে সংযোগ স্থাপন কৰি বুজাই দি ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলৰ শিকন শক্তিশালী কৰি তুলিব পাৰি। এই কাৰ্যৰ বাবে শিক্ষকসকল বিভিন্ন বিষয়ৰ শিক্ষণ শৈলীৰ লগত পৰিচিত হৈ থাকিব লাগিব আৰু উপযুক্ত ক্ষেত্ৰত তাৰ ব্যৱহাৰ জানিব লাগিব আৰু সময়ত তাক ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিব লাগিব। উদাহৰণস্বৰূপে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বক্তৃতাশালন আৰু শ্বাস-প্ৰশ্বাস পদ্ধতি সম্বন্ধে অধ্যয়ন কৰোঁতে দুয়োটা পদ্ধতিৰ কাম সম্বন্ধে আৰু লগতে এটা পদ্ধতিয়ে আনটো পদ্ধতিৰ কামবোৰ সমাধান কৰোঁতে কিদৰে সহায় কৰে আৰু প্ৰতিটো পদ্ধতিৰ লগত জড়িত হৈ থকা প্ৰক্ৰিয়াসমূহৰ বিষয়েও অধ্যয়ন কৰিব লাগে। সেইদৰে শিক্ষকজনে মানুহৰ জীৱনৰ সুৰক্ষাৰ বাবে উদ্ভিদৰ প্ৰয়োজনীয়তা, হৃদৰোগ আৰু হাওঁ-ফাওঁৰ কেঞ্চাৰ উপশম কৰোঁৱাত উদ্ভিদে কিদৰে সহায় কৰে তাৰ সম্বন্ধে জানিব লাগে, লগতে মানুহৰ খাদ্য তালিকাত তাৰ ব্যৱহাৰ কৰিব কিদৰে তাকো জনা উচিত।

মডি়ুলৰ লক্ষ্যবোৰ (Learning Objectives)-

১. শিক্ষক শিক্ষয়িত্ৰী সকল তেওঁলোকে পঢ়োৱাবলগীয়া সকলোবোৰ বিষয়ৰ বিষয়বস্তু শুদ্ধ ধাৰণা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দিব পৰা হোৱা আৰু নিয়মিতভাৱে বিভিন্ন বিষয়ৰ বিশেষ শিক্ষণশৈলীসমূহ ব্যৱহাৰ কৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বিষয়বস্তুৰ জ্ঞান বৃদ্ধি কৰিব পৰা হোৱা।
২. শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকল মূল ধাৰণা আৰু চিন্তাধাৰাসমূহক নিয়মিতভাৱে প্ৰতিফলিত কৰিব পৰা আৰু সেইবোৰক উন্নত মানৰ আন চিন্তাধাৰাসমূহৰ লগত জড়িত কৰিব পৰা হোৱা।
৩. নিৰ্দিষ্ট বিষয়বস্তুসমূহক পৰ্যাপ্ত গভীৰতালৈ শিকাৰ পৰা যাতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বোধ শক্তিৰ বিকাশ ভালদৰে হয়।
৪. শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলে শিকাৰুসকলৰ শিকন অসুবিধা সমূহ বুজিব পাৰিব আৰু অনুমান কৰি শিকন শৈলীৰ লগত জড়িত কৰিব পাৰিব।
৫. শিক্ষক শিক্ষয়িত্ৰীসকলে ব্যৱহাৰ কৰা অনুশীলন সদায় শিকাৰুসকলৰ সকলৰ পছন্দ আৰু তেওঁলোকৰ সাংস্কৃতিক পৰম্পৰাৰ লগত খাপ খোৱা ধৰণৰ কৰি তুলিব পৰা হোৱা।

ব্যৱহৃত মূল শব্দবোৰ (Key words used)

শিক্ষণ- শিকন(Teaching Learning), জ্ঞান আৰু চিন্তাধাৰা(Knowledge and Thinking), বিষয়বস্তু(Content), প্ৰতিফলন(Reflection)

প্ৰতিফলিত প্ৰশ্নবোৰ (Reflective Questions)

- আপুনি পঢ়াব লগা পাঠটো (বিশেষভাৱে) নিজে প্ৰস্তুত কৰি লয় নে ?
- পঢ়াব লগা পাঠটোৰ শিক্ষণ-শৈলী আপুনি কেনেকৈ প্ৰস্তুত কৰি লয় ?
- পঢ়াব লগা বিষয়বস্তুটো আপুনি কিদৰে শক্তিশালী/উন্নতমানৰ চিন্তাসমূহৰ লগত সংযোগ কৰে ?
- পাঠটোৰ লগত আপুনি কিদৰে আন আদৰ্শবোৰ সংযোজন কৰি লয় ?

বৃত্তিগত বিকাশৰ শিকন (Professional Development Learning)

- বৃত্তিগত বিকাশৰ বাবে শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলে যেতিয়া শিকনৰ নতুন নমুনা প্ৰস্তুত কৰি লয় তেতিয়া তেওঁ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কিদৰে শক্তিশালী/উন্নতমানৰ আদৰ্শবোৰৰ /চিন্তাবোৰৰ লগত সংযোজন কৰিব তাৰ বৰ্ণনা পাঠটোত কৰিব লাগে। কেনেদৰে/কি উপায়েৰে কৰিব তাক সেই নমুনাটোত শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী সকলৰ বাবে ভালদৰে দেখুৱাই দিব লাগে। তেতিয়া শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলে তাক নতুন শিকনৰ বিকাশত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিব।
- নমুনাটোত সদায় বিষয়বস্তুৰ ক্ষেত্ৰত থকা নিজৰ জ্ঞানৰ আভাষ দিব লাগে। বিজ্ঞান, সমাজবিদ্যা বা গণিতৰ বিষয়বস্তু থকা পাঠ এটাত যদি নমুনা প্ৰস্তুত কৰোঁতে পঠন কৰি বুজিব পৰা শিকন শৈলী ভিত্তি কৰি নমুনা প্ৰস্তুত কৰা হয় তেতিয়া সকলোৰে বাবে বৰ সুবিধাজনক হ'ব। পঠন শৈলী বিষয়বস্তুৰ লগত জড়িত কৰি নমুনা প্ৰস্তুত কৰোঁতে প্ৰস্তুত কৰোঁতাই বিষয়বস্তুৰ জ্ঞানৰ লগত আন নীতি আৰু ধাৰণাবোৰ কিদৰে লগলাগি আছে তাক নমুনাত বিষদভাৱে দেখুৱাব লাগিব।

শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ ওপৰত জ্ঞান (Teacher Knowledge of Students)-

শিকাক সন্মুখে শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলৰ শিকাক সন্মুখে জ্ঞান কিমান? তেওঁলোকক কিমান জানে? তেওঁলোকৰ শিকন আগ্ৰহ আৰু ধৰণ সম্পৰ্কে শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী সকলৰ বোধ কিমান তাক এই সূচকটোৱে নিৰ্দেশ কৰেনে?

শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলে শিকাকসকলৰ শিকন অৱশ্যকতাক পূৰ কৰিব পৰা ক্ষমতাক এই সূচকটোৱে নিৰ্দেশ কৰে। শিকাকসকলক ব্যক্তিগতভাৱে সুযোগ প্ৰদানৰ পাছত শিকনৰ ক্ষেত্ৰত একেটা পাঠৰ বুজন আৰু পাৰদৰ্শিতা কি কি বেলেগ বেলেগ স্তৰত উপনীত হৈছে তাক সূচায়। দ্বিতীয়তে, সূচকটোৱে কিদৰে এজন শিক্ষক/শিক্ষয়িত্ৰীয়ে নিজৰ যোগ্যতাৰে বিষয়বস্তুক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক আগ্ৰহ আৰু পৃষ্ঠভূমিৰ লগত যোগাযোগ বক্ষা কৰি আগবঢ়াই লৈ যাব পাৰিছে তাৰ ক্ষমতাক বৰ্ণনা কৰে। গতিকে, এই বৰ্ণনাবোৰে শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী সকলক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ অভিৰোচন কৰিব পৰাৰ দিশত যথেষ্ট সহায়

কৰে। এই বৰ্ণনাবোৰে শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী সকলক নিজৰ শিকাকৰক খুব অন্তৰংগভাৱে সদায় যোগাযোগ কৰাৰ সুবিধা পায়। তেওঁলোকৰ প্ৰতিপুষ্টি জানি নিৰবিচ্ছিন্ন ভাৱে বিষয়বস্তু তৈয়াৰ কৰিব পাৰে আৰু প্ৰতিপুষ্টি অনুসৰি প্ৰতিজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ব্যক্তিগতভাৱে অৰ্থপূৰ্ণ আৰু ভৰষাযোগ্য অভিৰোচন কৰিব পাৰে। শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলৰ পাৰদৰ্শিতাৰ লগত সংগতি ৰাখি বিভিন্ন ক্ৰিয়া-কলাপ যিবোৰ নিৰস দেখা আৰু গতিশীল শিকন শৈলীৰ লগত জড়িত তাক ব্যৱহাৰ কৰে, উপযুক্ত সময় প্ৰদান কৰে সেইবোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সমাপন কৰা ক্ষেত্ৰত শিকাকসকলৰ আৱশ্যকতাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰখা হয়।

উদাহৰণ: সৌৰজগত পাঠটো বুজোৱাৰ ক্ষেত্ৰত শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলে গ্ৰহ-নক্ষত্ৰ থকা চিত্ৰ বা মডেল ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলক একোটা একোটা কক্ষপথত নিজক স্থাপন কৰি গ্ৰহ আৰু নক্ষত্ৰৰ ভূমিকা পালন কৰিবলৈ দিব পাৰে। প্ৰতিজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকে ভূমিকা পালন কৰা গ্ৰহ/নক্ষত্ৰৰ বিষয়ে ক'বলৈ দিব পাৰে আৰু পাঠটোত প্ৰয়োজন অনুসৰি শিকাকসকলক দেখা, শূনা আৰু প্ৰয়োগ থকা শিকন শৈলীৰ লগত জড়িত কৰিব পাৰে।

প্ৰতিফলিত প্ৰশ্নবোৰ (Reflective Questions)

- শিকন শৈলীবোৰ শিকাকৰ বাবে কেনেকৈ চিনাক্তকৰণ কৰি তাক পাঠত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি ?
- শিকাকৰ আগ্ৰহবোৰ কেনেকৈ চিনাক্তকৰণ কৰি সেইবোৰক পাঠৰ শিক্ষণত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি ?
- বেলেগ বেলেগ শিক্ষণ পদ্ধতি পাঠৰ শিক্ষণ কাৰ্যত কিদৰে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি ?

চিন্তাধাৰা (Thinking)

এজন শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীয়ে তেওঁৰ সকলো পৰ্যবেক্ষণ চিন্তাধাৰাক শিক্ষণ কাৰ্যত ব্যৱহাৰ কৰা উচিত। এজন শিক্ষক বা শিক্ষয়িত্ৰীৰ দুই ধৰণৰ বা বেছি ধৰণৰ চিন্তাধাৰা থাকে।

- ১) **বিশ্লেষাত্মক চিন্তাধাৰা (Analytical Thinking)** য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ তথ্য বিশ্লেষণ, তুলনা প্ৰভেদ বিচাৰ, মূল্যায়ন আৰু ব্যাখ্যা কৰা হয়।
- ২) **ব্যৱহাৰিক চিন্তাধাৰা (Practical Thinking)** য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে শিকা কথাবোৰ তেওঁলোকৰ বাস্তৱ জীৱনত ব্যৱহাৰ কৰে/প্ৰয়োগ কৰে আৰু কাৰ্যকৰী কৰাৰ বাবে চেষ্টা কৰে।
- ৩) **সৃজনীশীল চিন্তাধাৰা (Creative Thinking)** য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে সৃষ্টি কৰে, কল্পনা কৰে, আঁৰি কৰে আৰু অনুমান কৰে।
- ৪) **গৱেষণাভিত্তিক চিন্তাধাৰা (Research Based Thinking)** য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে অনুসন্ধান কৰে, মতামত সমূহ আলোচনা কৰে, প্ৰস্তুত কৰে আৰু সমস্যাৰ সমাধান কৰে।

৫) আঁচনিসমূহ আৰু প্ৰকল্প সমূহ ৰূপায়নৰ(Scheme and Project Implementation Thinking) ক্ষেত্ৰত শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক শিক্ষণৰ সুযোগ প্ৰদান কৰে ।

সমস্যাসমূহৰ বহুমুখী মতামত দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত আৰু বিশ্লেষণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকৰ চিন্তাধাৰা চোৱাচিতা কৰা হয় যাতে তেওঁলোকৰ শিকন নিশ্চিত কৰণ, সমালোচনামূলক যোগান আৰু ব্যৱহাৰ কৰি থকা শিকন শৈলীৰ প্ৰতি সজাগতা আহে।

বিশ্লেষণাত্মক দৃষ্টি(Analytical thinking): ১-(Descriptor-1) বিশ্লেষণাত্মক চিন্তাধাৰা, য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বিশ্লেষণ, তুলনা, প্ৰভেদ, মূল্যায়ন আৰু তথ্যৰ ব্যাখ্যা কৰে। বেছি সংখ্যক শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীয়ে শ্ৰেণীকক্ষত কেবল মাত্ৰ বিশ্লেষণাত্মক চিন্তাধাৰাৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। এই ধৰণৰ চিন্তাধাৰাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বিশ্লেষণ, মূল্যায়ন আৰু ব্যাখ্যা কৰা কাৰ্যত গুৰুত্ব দিয়ে। বিশ্লেষণ, মূল্যায়ন আৰু তথ্যৰ ব্যাখ্যা এইবোৰ এটা কৌশল যিটো সকলো ক্ষেত্ৰতে ব্যৱহাৰ হয় আৰু এইবোৰ শিক্ষিত সমাজৰ বাবে সমালোচনামূলক তথ্য।

উদাহৰণ ১- বিশ্লেষণাত্মক চিন্তাধাৰা (Practical Thinking) ভাষাৰ শ্ৰেণীত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে চাৰলটিৰ ৰেব পঢ়ি আছে, ভেন চিত্ৰৰ সহায়ত। শ্ৰেণীটোৱে তুলনা আৰু প্ৰভেদ বিচাৰিব ধৰিছে উলবাৰৰ ব্যক্তিত্বৰ আৰু চাৰলটিৰ ব্যক্তিত্বতাৰ মাজত। এইবাৰ শিক্ষকজনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে দুয়োজনৰ মাজত পোৱা ব্যক্তিত্বৰ গুণ আৰু প্ৰভেদবোৰক তালিকাবদ্ধ কৰিব দিলে। শেষত কৰিব দিয়া কামটোৰ বাবে শিক্ষকজনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক প্ৰশ্ন কৰিলে ব্যাখ্যা কৰা কিয় চাৰলটিয়ে, উইলবাকক সহায় কৰিব বিচাৰিছে? প্ৰতিজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কি কৰিব যদি চাৰলটিৰ দৰে ব্যক্তিত্ব হয়?

উদাহৰণ ২ বিশ্লেষণাত্মক চিন্তাধাৰা (Practical Thinking) ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে এজন বিশেষ চিত্ৰকাৰৰ কাম অধ্যয়ন কৰি আছিল। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কোৱা হ'ল তেওঁলোকে ক'ব লাগে **পেইন্টিংখন** ভালদৰে পৰ্যবেক্ষণ কৰি **পেইন্টিংখনৰ** পৰা কোনটো বস্তু বা উপাদান আঁতৰাই দিলেও চিত্ৰকাৰজনৰ উদ্দেশ্যৰ সলনি নহয়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ব্যাখ্যা কৰিব দিব পাৰি যে চিত্ৰকাৰজনৰ জীৱন, যুদ্ধ, প্ৰকৃতি আদি সম্বন্ধে ভাবধাৰা কেনেকুৱা?

বিশ্লেষণাত্মক দৃষ্টি: ২ (Descriptor 2) ব্যৱহাৰিক চিন্তাধাৰা, য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কি শিকিলে তাক ব্যৱহাৰ কৰে, প্ৰয়োগ কৰে আৰু কাৰ্যকৰী কৰে, সিহঁতে থকা বাস্তৱ পৃথিৱীখনৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত। বহুতো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে, তেওঁলোকে বিদ্যালয়ত শিকা কথাবোৰ আৰু বাস্তৱ জীৱনত তাক কেনেকৈ ব্যৱহাৰ কৰিব তাৰ সম্বন্ধ কেনেকুৱা হব, সেইবোৰ বুজি নাপায়। শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলে ব্যৱহাৰিক চিন্তাধাৰাক শিক্ষণ নমুনা আৰু শিকন ক্ৰিয়াকলাপত এই ধাৰণা আৰু আদৰ্শবোৰৰ ব্যৱহাৰ শিকালে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তাক ভালদৰে বুজি পাব। এইদৰে বিশ্লেষণাত্মক দৃষ্টিৰে বিশ্লেষণাত্মক দৃষ্টিক সংযোগ কৰিব

পাৰিব। শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলে নিয়মিতভাৱে বিষয়বস্তুবোৰ সংগঠিত কৰিব পাৰিব যিটো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বাবে অৰ্থপূৰ্ণ আৰু প্ৰাসংগিক হ'ব।

উদাহৰণ ১ ব্যৱহাৰিক চিন্তাধাৰা (Practical Thinking) এটা শ্ৰেণী কাম কৰি আছে বিভিন্ন ব্যৱস্থাপনাৰ বাবে। শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিভিন্ন বস্তুবোৰৰ জোখ লবলৈ দি শ্ৰেণীকক্ষত যেতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে জোখ-মাখৰ উপযোগিতা আৰু প্ৰাসংগিকতাই কি দৰে কাম কৰে বাস্তৱ পৃথিৱীত সেইটো স্পষ্ট নহয়। ইয়াৰ সলনি শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক উদ্ভিদ আৰু গছ-গছনি ৰোৱা বাকচ তৈয়াৰ কৰিবলৈ দিব পাৰে বিদ্যালয়ত এইক্ষেত্ৰত, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিভিন্ন আকাৰ আকৃতিৰ বাকচ লাগিব আৰু তাৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বিভিন্ন জোখত কাঠৰ টুকুৰাবোৰ কাটিব লাগিব আৰু উদ্ভিদ অনুসৰি বিভিন্ন জোখত বাকচবোৰ তৈয়াৰ কৰিব লাগিব।

উদাহৰণ ২ ব্যৱহাৰিক চিন্তাধাৰা (Practical Thinking) এদল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কাফেটেৰিয়া খাদ্যৰ প্ৰতি বিৰাগ জন্মাত কিবা নতুন কৰিবলৈ চিন্তা কৰিলে। প্ৰথমে, সিহঁতে গৱেষণা কৰিলে এটা স্বাস্থ্যসন্মত দুপৰীয়াৰ আহাৰৰ বাবে কি কি সামগ্ৰীৰ আৱশ্যক হ'ব পাৰে। শেষত সিহঁতে এখন বজাৰৰ তালিকা বনালে আৰু সেইখনৰ পৰা এখন মুখ্য তালিকা বনালে যাতে দুপৰীয়াটোৰ আহাৰ সকলোৰে বাবে সামৰ্থৰ ভিতৰুৱা হয়। এই সকলোবোৰ কামৰ শেষত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তেওঁলোকৰ খাদ্য তালিকা, বজাৰৰ তালিকা আৰু মুখ্য তালিকা নটিচ বৰ্ডত আঁৰি দিলে। তেওঁলোকৰ প্ৰস্তাৱ সৰ্বসন্মতিক্ৰমে মানি লোৱা হ'ল খাদ্য তালিকাৰ পৰা কিছুমান খাদ্যবস্তু সলনি কৰাৰ পাচত বাদ দিয়া হ'ল।

বিশ্লেষণাত্মক দৃষ্টি: ৩ (Descriptor 3) সৃষ্টিমূলক চিন্তাধাৰা, য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সৃষ্টি কৰে, নমুনা, অনুমানিক আৰু ধৰি লোৱা শিশুসকলৰ আচৰিত ধৰণৰ কল্পনা শক্তি আছে আৰু যাৰ ফলত নতুন নমুনা সৃষ্টি কৰিবলৈ বা নতুনকৈ প্ৰস্তুত আৰু সালসলনি কৰিবলৈ ভাল পায়। বিদ্যালয়ত সিহঁতক প্ৰায়ে কঠোৰ নিয়ম মানিবলৈ বাধ্য কৰা, নিৰ্ণায়কৰ অনুগত হ'বলৈ আৰু শুদ্ধ উত্তৰ এটা দিবলৈ, অতি সৃষ্টিশীল হোৱাৰ বাবে দৰকাৰ নহয়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক শিক্ষণৰ দ্বাৰা সৃষ্টি কৰিবলৈ, নমুনা আৰু কল্পনা কৰিবলৈ দিয়া হয়, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক নমনীয় আৰু সৃষ্টিশীল চিন্তাধাৰাৰ বাবে সলনি কৰা হয়, পিছৰ জীৱনত তাৰ প্ৰয়োগ কৰিব পৰাকৈ অনুশীলনো কৰোঁৱা হয়।

উদাহৰণ-১ সৃষ্টি কৰা আৰু নমুনা কৰা (Create and Design) কাল্পনিক জীৱ বাবে খাদ্য শৃংখলৰ নমুনা তৈয়াৰ কৰা প্ৰতিটো জন্তু তাত কেনেকৈ খাপ খাব তাৰ প্ৰকৃত কাৰণ দৰ্শোৱা।

- এখন বিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ প্ৰিয় খাদ্য কি তাক জানিবলৈ এটা জৰীপ কৰা।
- বিদ্যালয়ৰ বাবে এখন নতুন খেল পথাৰৰ নমুনা তৈয়াৰ কৰা আৰু নিশ্চিত কৰা তোমাৰ অংকন স্কেলত আছেনে ?
- পুনৰ লিখা বিলৰ অধিকাৰ সম্বন্ধে (The Bill of Rights)
- শ্ৰেণীকক্ষৰ এখন সংবিধান ৰচনা কৰা।
- তোমাৰ প্ৰদেশৰ এখন ত্ৰিমাত্ৰিক মেঁপ তৈয়াৰ কৰা।
- যদি জৰ্জ ৱাছিংটনৰ কেতিয়াও জন্ম নহল হয়, তেতিয়া আমেৰিকা তেওঁৰ অবিহনে আজি কেনেকুৱা হ'লহেঁতেন ?
- আগতে থকা সুৰ এটাত নতুন শব্দবোৰ ভৰাই নতুন গীত এটাৰ সৃষ্টি কৰা।
- শাৰীৰিক শিক্ষাৰ শ্ৰেণীত এখন ফুটবল বা বাস্কেটবল খেল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক খেলোৱা।

বিশ্লেষণাত্মক দৃষ্টি: ৪ (Descriptor 4) গৱেষণাভিত্তিক চিন্তাধাৰা, য'ৰ পৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে অনুসন্ধান আৰু পুনৰালোচনা কৰে বিভিন্ন মতামতৰ আধাৰত আৰ্হি তৈয়াৰ কৰে সমস্যাবোৰৰ সমাধানৰ বাবে।

উদাহৰণ-১ গৱেষণাভিত্তিক চিন্তাধাৰা (Research Based thinking)

- ছয়টা বিভিন্ন বৃত্তিলৈ গৱেষণা কৰা আৰু বৰ্ণনা কৰা প্ৰতিটোৰে লাভালাভ আৰু অসুবিধাবোৰ বিশ্লেষণ কৰা।
- গৱেষণা কৰা তিনিটা বিকল্প শক্তিৰ উৎসৰ আধাৰত আৰু তোমাৰ বিশ্লেষণক ভিত্তি কৰি কোনটো উৎস সকলোতকৈ গ্ৰহণযোগ্য হ'ব কোৱা।
- তিনিখন বিভিন্ন দেশৰ মুখ্য খাদ্য সন্দৰ্ভে গৱেষণা কৰি ঠিৰাং কৰা কোনখন দেশৰ মুখ্য খাদ্যবিধ অধিক জনপ্ৰিয় আৰু কিয় জনপ্ৰিয় কাৰণ দৰ্শোৱা।

উদাহৰণ- গৱেষণাভিত্তিক চিন্তাধাৰা, বিশ্লেষণাত্মক চিন্তাধাৰা আৰু প্ৰায়োগিক চিন্তাধাৰা জিমক্ৰ'ৰ আইনবোৰ অধ্যয়ন কৰি থাকোঁতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে সামাজিক অধিকাৰ আইনবোৰো অধ্যয়নৰ বাবে সামৰি লৈছিল। তেতিয়া তেওঁলোকে দুটা বেলেগ বেলেগ গোটৰ আইনৰ মাজত তুলনা আৰু পাৰ্থক্য চিনাক্ত কৰি তাৰ সবল আৰু দুৰ্বল দিশবোৰ উলিয়াইছিল। আইনৰ তুলনা আৰু পাৰ্থক্য কৰাৰ পাছত, সিহঁতে তৰ্ক কৰিছিল বৰ্তমানৰ আইনৰ আৱশ্যকতাৰ ওপৰত যাতে সকলো নাগৰিকৰে সমান অধিকাৰ নিশ্চিতকৰণ আৰু এই আইনসমূহৰ প্ৰকৃত অৰ্থ সৃষ্টি হয়।

বিশ্লেষণাত্মক দৃষ্টি: ৫ (Descriptor 5) শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সুযোগ প্ৰদান কৰে ভাববোৰ আৰু বিকল্পবোৰ উদ্ভাৱন কৰিবলৈ।

এটা শক্তিশালী চিন্তাধাৰা আৰু সৃষ্টিশীল উপাদানৰ বহুতো ভাববোৰ উৎপাদন কৰিব আৰু বহুতো বিকল্পবোৰ উদ্ভাৱন কৰাৰ সম্ভাৱনা থাকে। এই ধৰণৰ চিন্তাধাৰাবোৰ কমকৈ শ্ৰেণীকক্ষত ব্যৱহাৰ কৰা হয়, কিন্তু কিছুমান অতি সহজ উপায় অবলম্বন কৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ পৰা বহুতো ভাব আৰু বিকল্পবোৰ প্ৰায় সকলোবোৰ বিষয়তে উদ্ভাৱন কৰিব পাৰি।

উদাহৰণ: ভাববোৰৰ উদ্ভাৱন (Generate Ideas) মৰুভূমিত এটা পাঠ গোট আৰম্ভ কৰাৰ আগতে এজন শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল নিজা নিজাকৈ এখন কাগজত মৰুভূমিত পোৱা উদ্ভিদবোৰ, জীৱ-জন্তুবোৰ আৰু মৰুভূমিৰ বৈশিষ্ট্যবোৰৰ বিষয়ে লিখিব দিব পাৰে।

উদাহৰণ: বিকল্পবোৰৰ উদ্ভাৱন (Generate Alternatives) গণিতত ভগ্নাংশৰ সমস্যা এটা সমাধান কৰিবলৈ শিক্ষক এজনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ আগত বিভিন্ন উপায়েৰে সমাধান কৰাৰ পথ দেখুৱায় বা বিভিন্ন উপায়েৰে উত্তৰ উলিওৱাৰ পথ দেখুৱায়।

উদাহৰণ: ভাববোৰ আৰু বিকল্পবোৰৰ উদ্ভাৱনৰ উপায়- এজন বিজ্ঞানৰ শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পৰীক্ষা কৰিবলৈ কোনবোৰ পৰিবৰ্তনে উদ্ভিদৰ অধিক বৃদ্ধি ঘটাই তাৰ বাবে তেওঁ এটা গোটৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বেলেগ পোহৰৰ ওপৰত, এটাক বেলেগ বেলেগ প্ৰানীৰ ওপৰত, এটাক বিভিন্ন ধৰণৰ মাটিৰ ওপৰত আৰু এটাক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ আনুমানি ধাৰণাবোৰ লগ লগাই পৰীক্ষা কৰিব দিলে। এই উদাহৰণটোতে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কেৱল মাত্ৰ ভাবৰ উদ্ভাৱনেই নকৰে কোনটোৰ পৰিবৰ্তন পৰীক্ষা কৰিব লাগিব তাক ঠিৰাং কৰে লগতে বহুতো বিকল্পবোৰৰো ব্যাখ্যা আগবঢ়াই সঠিক সিদ্ধান্তৰ বাবে।

উদাহৰণ: বহুতো পৰিপ্ৰেক্ষিত আৰু মতামত-

- এটা সমাজ অধ্যয়নৰ শ্ৰেণীত অসামৰিক যুদ্ধৰ এখনৰ বিষয়ে জানিবলৈ উত্তৰফালত আৰু দক্ষিণ ফালৰ সৈনিকসকলৰ চিঠিবোৰ পঢ়িবলৈ দিব পৰা যায়।
- এটা কলা শিক্ষাৰ শ্ৰেণীত প্ৰাশ্চাত্য কলাৰ আৰু প্ৰাচ্য কলাৰ প্ৰধান প্ৰতীকবোৰৰ তুলনা আৰু প্ৰভেদ দুয়োটা কলাৰ ধৰণৰ মাজত থকা, বিচাৰ কৰিব দিব পৰা যায়।
- শাৰীৰিক শিক্ষা আৰু গণিতৰ শ্ৰেণীত একেলগে কাম কৰাৰ পাৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দ্বাৰা জৰীপ কৰোঁৱাত, তেওঁলোকৰ জনপ্ৰিয় খেলবোৰত আৰু গ্ৰেড, লিংগ আৰু প্ৰজাতি অনুসৰি তথ্যখিনি বিশ্লেষণ কৰিব পাৰি। সিহঁতক আলোচনা কৰিবলৈ দিব পাৰি কাৰণ যিবোৰে তথ্যৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলাইছে আৰু সিহঁতৰ বোধশক্তি বিকাশৰ বাবে সামঞ্জস্য আৰু পাৰ্থক্য আলোচনা কৰিব দিব পাৰি গ্ৰেড, লিংগ আৰু প্ৰজাতিৰ ক্ষেত্ৰত।

বিশ্লেষণাত্মক দৃষ্টি: ৭ (Descriptor 7) শিক্ষক-শিক্ষয়িত্রীসকলে ছাত্র-ছাত্রীসকলক সুযোগ প্রদান কৰে সিহঁত চিন্তাধাৰা নিৰীক্ষণ কৰাৰ পৰিণতি জানিবলৈ সিহঁতৰ বোধশক্তি, শিকন আৰু ব্যৱহাৰ কৰা শিকন শৈলী সম্বন্ধে সজাগতা সৃষ্টি কৰাৰ দ্বাৰা।

গৱেষণাই দেখুৱাই যে নিৰীক্ষণ আৰু চিন্তাধাৰাই এজনৰ চিন্তাক ভালধৰণৰ শৈক্ষিক সাফল্য দিয়ে তাক ব্যৱহাৰ আৰু কামত জড়িতকৰণৰ দ্বাৰা বহুতো ব্যৱস্থা আছে য'ত শিক্ষক-শিক্ষয়িত্রীসকল নিশ্চিত হব ছাত্র-ছাত্রীক মনত পেলাই দিবলৈ কি শিকন শৈলী ব্যৱহাৰ কৰিব লাগিব, কেতিয়া ব্যৱহাৰ কৰিব লাগিব, আৰু ছাত্র-ছাত্রীসকলে কেতিয়া ইয়াক নিজে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিব।

উদাহৰণ: চিন্তাধাৰা নিৰীক্ষণ কৰা (Monitoring Thinking)

পঠন চলি থকা সময়ত এজন শিক্ষকে দফা এটাৰ সমালোচনামূলক বিন্দুত তেওঁ ছাত্র-ছাত্রীসকলক মনত পেলাই দিয়ে যে ভাল পঢ়ুৱৈসকলে তেওঁলোকে পঢ়ি যোৱা কথাখিনিৰ সাৰাংশ কবলৈ দিব। তেওঁ আৰ্হি তৈয়াৰ কৰিব কিদৰে তেওঁৰ চিন্তাধাৰাবোৰৰ সাৰাংশ কৰিব আৰু শেষত ছাত্র-ছাত্রীসকল যাতে তাক ব্যৱহাৰত লগাবলৈ সক্ষমতা আয়ত্ত কৰিব পাৰে। বছৰটোৰ ক'ৰ্চত শিক্ষকজনে ছাত্র-ছাত্রী সকলৰ বাবে চিন্তাৰ আৰ্হিটো বেছি স্পষ্ট কৰি তোলে। শিক্ষকজনে পঢ়ি যোৱাৰ লগে লগে নিজেও ইয়াক বেছিকৈ পঢ়িব লাগে। "মই নিজে ভালদৰে সাৰাংশ কৰো সেইবাবে মই মনত ৰাখিব পাৰো আৰু ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰো যিটো মই শিকিছো"। এইদৰে শিক্ষকজনে তেওঁৰ চিন্তাধাৰাক বহলাই নিয়ে। আকৌ সেইদৰে তেতিয়া তেওঁ শব্দবোৰ স্পষ্ট কৰি দিয়ে যেতিয়া বুজি পায়। যেতিয়া তাই পঢ়ে আৰু তাই নিজকে কয় মই নিজে এই শব্দটো বুজি পোৱা নাই। মোক প্ৰাসঙ্গিক আঁতটো চাবলৈ দিয়া, মোৰ অংশীদাৰজনক সুধিব দিয়া, মোক অভিধানখন চাবলৈ দিয়া, মোক এটা নোট তৈয়াৰ কৰিব দিয়া আৰু ইয়াক পিচত উভতাই দিবলৈ দিয়া।

সামৰণি(Conclusion)-

শিক্ষক-শিক্ষয়িত্রীসকলক তেওঁলোকৰ বিষয়বস্তুৰ ওপৰত থকা জ্ঞান আৰু চিন্তাধাৰাই তেওঁলোকৰ উপযুক্ত শিক্ষণশৈলী ব্যৱহাৰেৰে যিকোনো বিষয়ৰ বিষয়বস্তু ছাত্র-ছাত্রী আগত সহজ ভাবে, ছাত্র-ছাত্রীৰ বোধগম্য হোৱাকৈ উপস্থাপন কৰিব পৰা কৰি তোলে। লগতে তেওঁলোকে পৰিৱেশ সাপেক্ষে ছাত্র-ছাত্রীমনোযোগ কিদৰে আকৰ্ষণ কৰিব সেই ক্ষেত্ৰতো পাৰদৰ্শী হয়। উপযুক্ত শিকনশৈলীৰ ব্যৱহাৰ আৰু বাস্তৱ জীৱনৰ লগত ৰাজিতাখোৱাকৈ দিয়া উদাহৰণ বোৰৰ দ্বাৰা ছাত্র-ছাত্রীসকলে বিষয়বস্তুৰ ধাৰণা সহজে আয়ত্ত কৰিব পাৰে। গতিকে শিক্ষক-শিক্ষয়িত্রীসকল যিমানে ছাত্র-ছাত্রীৰ মানসিকতা সম্পৰ্কে অভিজ্ঞ হয় সিমানে সহজ-সৰল ভাবে ছাত্র-ছাত্রীৰ মানসিকতাক, চুই যোৱাকৈ বিষয়বস্তুৰ উপস্থাপন, বুজনি আৰু বোধগম্য কৰি তুলিব পৰা হয় যাৰ ফলস্বৰূপে ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ শিকন কাৰ্য ফলপ্ৰসূ হয়। শিক্ষক-শিক্ষয়িত্রী সকলোৱে তেওঁলোকৰ শিক্ষণ কাৰ্যত আগবাঢ়ি যাব পাৰে বা আগবাঢ়ি যোৱাত সহায়ক হয়।

Ref: Evaluation System Handbook-National Institute of Excellence in Teaching.